

"Evde Kalmış Bir Kız" Olmanın Trajedisi: Tarık Buğra Hikâyesi Üzerine Bir Okuma

Zeynep Tek*

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Öz

Tarık Buğra'nın (1918-1994) gündelik hayatın kesitlerinden oluşan hikâyelerinde sıradan insan yaşamlarının çeşitli yönlerine tanık olunur. Bu tür metinlerden biri de insan varoluşunda anlam ve amacın kaybıyla şekillenen bir yaşam hikâyesini ele alan "Var Olmak Veya Olmamak"tır (1953). Hikâyede otuz dört yaşında çirkin, evde kalmış bir kız olarak tarif edilen ve erken Cumhuriyet dönemine (1923-1950) tanıklık ettiği anlaşılan bir öğretmenin intiharla sonuçlanan trajedisine yer verilir. Münteher öğretmenin yeğeni tarafından anlatılan hikâye, onun bir gemideki son anlarına ve geçmişteki kırılma noktalarına odaklanır. Bu anlatım üzerinden, gün geçtikçe artan yalnızlığın kendisinde çirkinlik düşüncesini tetiklediği ve bunun sonucunda ortaya çıkan aşağılık kompleksinin yaşama sevincine ve uyum becerisine telafisi olmayacak şekilde zarar verdiği anlaşılır. Mevcut çalışma, söz konusu trajedinin temelindeki çatışmayı, öğretmenin son anlarına ve evde kalmanın erken Cumhuriyet dönemindeki anlamına odaklanarak irdelemeyi amaçlar. Bekârlık, çirkinlik ve ölümün yan yana geldiği anlatıda kendi olmanın gücünden mahrum kalan hikâye kişinin var olamamasına yol açan psiko-sosyal bağlamı inceler. Buna bağlı olarak geleneksel yaşam biçimi ile Cumhuriyet dönemi modernleşmesinin örtüşen normlarının kadın öğretmen üzerinde ağır kamusal beklentilere ve travmatik etkilere yol açtığı sonucuna varılır. Öğretmenin kamusal alanda güçlü bir kadın karakter olarak ataerkil baskılara maruz kalışı, toplumun bağımsız kadın figürlerine aşına olmamasıyla ilgili olabilir. Kadının evlenmemesi durumunda kusurlu olduğu düşüncesine kapılması da toplumun (ön) yargılarını kolektif öznelliğin bir üyesi olarak içselleştirmenin sonucu olarak değerlendirilebilir. Yeni kamusal alanların inşasında rol alan Cumhuriyet kızlarının içsel güç kaybı, yerleşik toplumsal algıları dönüştürmenin ve bununla edilecek mücadelenin zorluğuna işaret eder.

Anahtar Kelimeler: Kadın, ataerkillik, evde kalma, intihar, erken Cumhuriyet dönemi, Tarık Buğra, hikâye incelemesi.

---

* Dr. Zeynep Tek, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara-Türkiye. Fellow, Harvard University, Center for Middle Eastern Studies, Cambridge, MA, USA. E-Posta: ztek@ybu.edu.tr ORCID No: 0000-0003-2577-6422.

The Tragedy of “Spinsterhood”: An Analysis of a Story by Tarık Buğra

Zeynep Tek

Ankara Yıldırım Beyazıt University

Abstract

Various human aspects of the lives of ordinary people are witnessed in Tarık Buğra’s (1918-1994) stories, which consist of scenes from daily life. One of his stories is “Var Olmak Veya Olmamak” (1953), addressing a life story shaped by the loss of meaning and purpose in human existence. This story tells the tragedy of a 34-year old, “ugly and spinster teacher”, a witness of Turkish modernization and early republican years, who commits suicide. This teacher’s nephew as a storyteller focuses on the last moments of her on a ship and on the breaking points in her past. Throughout the story, the reader understands that the loneliness of the teacher triggers feelings of ugliness in her, and the resultant feelings of inferiority complex drastically damage her joy of life and adaptive capabilities. This study aims to examine the conflict underlying this tragedy with a focus on her last moments and the meaning of spinsterhood in early Republican Turkey (1923-1950). Singleness, ugliness, and death coexist in this story and, the psycho-social context surrounding the suicide of the teacher who lost her power of being oneself is analyzed here. Relatedly, it is inferred that the overlapping norms of both traditional lifestyle and Turkish modernization lead to heavy public expectations and traumatic effects on the woman teacher. Patriarchal oppression of the teacher as a strong female character in the public sphere might be related to society’s unfamiliarity with the independent woman figures. Internalization of societal prejudice as a member of the collective subjectivity might result in feelings of incompleteness in an unmarried woman. The internal withering of the daughters of the Turkish Republic while they partook in the constitution of a new public sphere implies the difficulty in transforming and struggling against established social perceptions.

Keywords: Woman, patriarchy, spinsterhood, suicide, early Republican Turkey, Tarık Buğra, story analysis.

Giriş

Fıkra, deneme, eleştiri, gezi yazısı, tiyatro, senaryo gibi yazı türlerinde metinler kaleme alan Tarkan Buğra (1918-1994), yazın dünyasında hikâyeleriyle tanınmakla beraber esas ününü romanlarıyla kazanır. Romanlarında 'büyük adamların', 'dava' sahiplerinin anlatısına yer veren Buğra, onların her şeyden önce birey olduğu gerçeğinden hareket eder. İnsani gerçekliği önceleyen bu yaklaşım, içeriği ve üslubu, hamaset ve popülerliğin uzağında kılarak modern bir anlatı olan roman türünde nitelikli eserlerin verilmesine olanak sağlar. Hikâyelerinde sıradan insanların gündelik hâllerini kurgulayan yazar, evrensel anlamda geçerli yazgılar üzerinde durur. Bunların başında ise 1953 yılında yayımladığı "Var Olmak Veya Olmamak" adlı hikâyesinde görüldüğü gibi yalnızlık, çirkinlik, evlilik, intihar gibi birtakım olguların insan kalbi için ne anlam ifade ettiği gelir. Hikâyede çirkinlik temsilde kadın üzerinde toplumsal bir baskı olan evde kalma düşüncesi, bireysel varoluşun inşasında yol açtığı krizlerle işlenir. Güzellik düşüncesinin evlilik kurumuna dâhil olma veya olamama üzerinden anlam bulduğu bir zihin örgüsünde, genç bir kadının oluş arzusunun niçin sekteye uğradığı ve en sonunda nasıl bir yok oluşla neticelendiği anlatılır.

Kişinin varlık kazanmasında otantik bilincin önemine işaret eden bir hikâye olan "Var Olmak Veya Olmamak", otuz dört yaşında intihar eden kadın bir öğretmenin yeğeni¹ tarafından anlatılır. Bu durum yeğenin zaman zaman bir araya gelmiş olduğu ve çevresinden dinlediği teyzesinin hayatını kurgulamasını kolaylaştırır. Ayrıca teyzesinin intiharından önce bıraktığı mektuplar, son anlarını ayrıntılı olarak hikâye etmesini mümkün kılar. Söz konusu ailevi yakınlık, öğretmene dışarıdan ama çok daha yakından odaklanan bir sesin anlatı boyunca hâkim olmasını sağlar. Böylelikle öğretmenin hayatındaki kınılma noktalarına tanık olunması ve yarım kalan oluş süreciyle bağ kurulması mümkün olur. Ancak yeğenin teyzesine karşı özellikle çirkinliği ve takıntıları konusunda her zaman kibar olmadığını gösteren öznel tutumları, kimi zaman yaşadığı ataerkil toplumun bir üyesi olduğunu gösteren bakış açısının da anlatıda yer bulmasına neden olur. Diğer yandan anlatıcı ile konumlanan bu dışarıdan bakış, anlatı kişinin iç dünyasındaki çatışmaları kendi sesiyle dile getirmesine engel olarak görünebilir. Ancak kendisini intihara sürükleyen etmenlerle açıklıkla yüzleşemediği sezilen öğretmenin bu sona gelmesindeki etmenleri sansürsüz anlatması, anlatının gerçekliği açısından kuşku uyandırabilirdi. Bu yüzden sesinin bizzat duyulmaması, anlatıcının tanrısal konumu ile telafi edilmekte ve duygu dünyasının, düşünce süreçlerinin anlaşılabilirliği bu sayede mümkün olmaktadır.

Anlatı, Buğra'nın diğer hikâyelerinde genel olarak görüldüğü gibi "huzursuz", "boşlukta olan", "sıkıntılı" ve "yalnız" sıfatlarıyla görünür olan bir insan tipine (Karataş, 2009:127), özelde ise çeşitli kompleksleri olan bir kadına odaklanır. Kurgunun merkezinde yer alan kadının kimliği, hikâye anlatıcısı tarafından şöyle tanımlanır: "Teyzem otuzdört yaşında bir kızdı. ve değil mi ki, artık yazıyorum, anlayışlarımı işe karıştırmadan açıkça söylemeliyim, çirkindi,

beş altı yıldan beri kendisini çok çirkin buluyordu: O, artık, evde kalmış bir kızdı... ama evinden de uzak... öğretmendi” (Buğra, 1969:148)². Bu anlatımda dikkat edileceği gibi “teyze”nin “otuzdört yaşında bir kız”, “çirkin” ve “evde kalmış bir kız” olması, “öğretmen” olmasından daha öncelikli gelen tanımlamalardır. Toplumun bakış açısını ödünçleyen bu eril anlatım biçimi, Cumhuriyet dönemi Türkiye toplumunun bireyleşme krizini âdetâ özetler. Modernleşme sürecinde “devlet feminizmi” olarak adlandırılan doğrudan devlet eliyle iyileştirilen kadın haklarındaki gelişmelere (Tekeli, 1992:140) rağmen esas zor olan meselenin kadını belli kalıplara mahkûm eden yerleşik yargılar olduğunu düşündürür. Bir kadının uzun yıllar öğrenim görerek, öğretmen olarak kendisi ve mensubu olduğu toplum için var olup olmadığı ve nasıl bir anlam taşıdığı meselesini gündeme getirir. Hikâyede varoluş arzusunun kaybeden kadın öğretmenin trajedisine odaklanan bu çalışmanın amacı ise evde kalma düşüncesine yol açan önemli amillerden biri olan ataerkil zihniyeti görünür kılmaktır. Özerk bir bireyin kişisel dünyasıyla ilgili olabilecek olan evlenmeme kararının, toplumsal bir baskı unsuruna nasıl yol açabildiği ve buna bağlı olarak gelişen psikolojik tezahürleri incelenmeye çalışılacaktır. Çalışmada ele alınan hikâyenin analizinden önce Türkiye’de kadın çalışmaları ve edebiyat incelemeleri alanında nispeten az durulan konulardan biri olan evde kalma sorunsalı ve bunun ataerkil yapıyla ilgili olan dinamikleri üzerinde durulacaktır.

Evde Kalmanın Anlamı: “İçten İçe Çürüyüş, Kuruyuş Korkusu”

Otuz dört yaşında ve “evde kalmış” bir kız olmanın zorluklarına dikkat çeken “Var Olmak Veya Olmamak”, 1953 yılındaki anlatma zamanı ve hikâyede dönemselleşmiş aralığına işaret eden ithaf, şarkı gibi unsurları temel alındığında, 1950 ve öncesinde Türkiye’de evliliğin kadın için ne anlama geldiğini düşündürür. Bu konudaki tarihselleştirme; eğitilmiş, meslek sahibi, orta sınıfa mensup ancak evde kalmış kadının problemini, genel kadınlık sorunsalından öte dönemselleşmiş bir analizle incelemeyi ve bu soruna yol açan toplumsal bağlamı görünür kılabılır. Sosyolojik olgularla yakından ilişkili olan evde kalma kavramı, buna yol açan etmenleri ve bunu içselleştiren zihniyetlerin boyutlarını anlamlandırmada, belirli bir zaman ve uzam aralığı gerektirir. Böylelikle ele alınan hikâyede görüldüğü gibi her dönemin kendine özgü saiklerinin anlaşılması, hikâye kişinin öğretmen olmasından hareketle aldığı eğitimin geri planının sorgulanması ve parçası olduğu devletin/ toplumun kendisine yönelik algısının irdelenmesi mümkün olabilir.

“Evde kalmış” kavramı, anlatıda her ne kadar “evde kalmış bir kız” şeklinde bir tamlamayla kurulmuş olsa da bu sıfat sadece kadınlar için kullanılan bir adlandırmadır. Evde kalmak, *Güncel Türkçe Sözlük*’te “kızın evlenme çağı geçmiş olmak” şeklinde izah edilen ve teklifsiz konuşmada kullanılan bir kavramdır. “Evlenmemiş yaşlı kız” anlamına gelen “kız kurusu” ve halk ağzında “evlenme çağı geçmiş, evde kalmış (kız)” olarak açıklanan “kalık” sözcükleri (TDK, t.y.) gibi alaysı bir anlamı barındırır.³ Bu ifade

biçimleri, evlilik üzerinden cinsiyetler arası hiyerarşiyi belirleyen erkek egemen söylemin yansımaları olarak okunabilir. Şu hâlde evlenmeme tercihi/olasılığını kadın için belli kavramlar üzerinden ve 'küçümseyici' bir biçimde ifade eden dilin kullanıcısı, bu durumda kadından ne bekler? Evlen(e)memiş olmak neden bir etiket gibi kadının yanı başında durur ve toplumsal açıdan bir mesele hâlini alır? Bu sorular, evliliğin ve dolayısıyla aile kurumunun erkek otoritesine dayalı ataerkil bir sistem üzerinden yapılandırılmasıyla ilişkili olarak izah edilebilir.

Ataerkillik, erkeklerin kadınlar üzerinde baskı ve egemenlik kurma mekanizmalarının yanı sıra kadın emeğinin, cinselliğinin, bedeninin ve doğurganlığının denetlendiği bir toplumsal sistemin adıdır (Berktaş, 2012:24; Ramazanoglu, 2003:33-34). Dolayısıyla ataerkil bir toplumda evlilik, kadının varlık alanının erkeğin denetimi ölçüsünde belirlenmesini kolaylaştırır. Böyle bir toplumda evlenmemek ise kadının iki temel vazifesini yapmadığı/reddettiği anlamına gelebilir: Birincisi 'ideal bir kadın' olarak erkeğin yanında/hizmetinde yer almamak; ikincisi ise neslin devamlılığı gereği annelik görevini yerine getirmemek. Bu iki 'kutsal vazife'yi gönüllü ya da gönülsüz yerine getirmeyen kadın, yerleşik toplumsal düzeni bozmaya aday olarak görülen 'kötü bir örnek' olarak öne çıkabilir. Evlilik müessesesindeki güç ilişkilerini erkeğin çıkarları üzerinden yapılandıran ataerkil düşünce, kadının buna ne zaman dâhil olması gerektiğini de belirler. Aksi gerçekleştiği takdirde onu bir gerekliliği yerine getir(e)meyen asi, yetersiz ve başarısız bir kişi olarak yansıtmaya gücünü elinde tutar. Joanna Dixon'a (2011:140) göre evli olmayan kadının muğlak ve potansiyel olarak tehdit edici görülen sosyal konumu, yüzyıllardır kabul edilen cinsiyet normlarını rahatsız eder. Toplum, genç kızlara ve kadınlara eş ve anne kimliklerinin desteklenmesine karşın bağımsız yaşam tarzının istenmediği uyarısını, evli olmayan kadınların doğası gereği deli, kötü ve(ya) üzgün olarak kültürel karikatürlerinin inşa edilmesi üzerinden yayar. Dolayısıyla geleneksel düşünme biçimleri ve yaşam pratiklerinin yaygın olduğu toplumlarda evlilik, kadınlar açısından toplumsal kabulü sağlayacak (sınırlanmış) kimlik alanları yaratır.

Ataerkil bir düzende kadınların evlilik kurumuna dâhil olması genellikle erken bir yaş aralığını kapsar. Türkiye'de geleneksel yapının kadının erken yaşta evlenmesindeki rolü üzerinde duran bir çalışmada, baskın ataerkil kültürel yapı içinde kadından beklenen toplumsal cinsiyet rollerinin, kadınlar için erken yaşta evliliği meşrulaştırdığını gösterir. Kadınların erken evliliğinde "evde kalma" korkusunun da etkili olduğunu gösteren çalışmada, kültürel beklentinin kadına evlenmesi hususunda hem kendi hem de ailesinin sosyal statüsü açısından zorlayıcılık getirdiğini ortaya koyar. Evlenme eşğini atlatan kadın, kendisini ve ailesini toplum nazarında "küçük düşürmekten" kurtarır (Burcu, Yıldırım, Sırma ve Sanyaman, 2015: 82-83). Çalışmanın diğer bir önemli noktası da geleneksel yapının, kadının kendi evliliğini "erken" olarak kabul etmesinin önüne geçmesidir (Burcu vd., 2015:89). Aynı yapı, evlenemediği takdirde kadının kendini 'geç kalmış' hissine sürüklemesine de yol açabilir. Bunda biyolojik açıdan anne olma ihtimalini kaçırma endişesi ile birlikte yaş aldıkça taliplerin azalma ve tercih edilmeme olasılığının artmasının

da etkili olduğu söylenebilir. Bu endişede cinsel tecrübe yaşamışlığı ihtimalinden dolayı ‘saflığından’ şüphe duyulmasının önüne geçme arzusu da söz konusu olabilir. Ataerkil bir toplumda kadının evlenme teklifinde bulunulan konumu ve bir an evvel karar vermesi gerektiğini baskılayan bir düzendeki yeri, bu hususta ‘çabuk’ davranmasına yol açan önemli faktörlerdir. Bir şekilde evlenerek toplumsal misyonunu yerine getiren kadın, itibarını kurtarmanın yanı sıra kadınlık, annelik gibi rollerini meşru zeminde gerçekleştirme ve kendine ait bir düzene/eve sahip olma imkânına erişir.

Buğra’nın hikâyesine konu olan öğretmenin öğrenim ve meslek sürecinin erken Cumhuriyet döneminde geçmesi itibarıyla o dönemin Türkiye’inde kadınların ve erkeklerin evlenme yaş aralığına göz atmak, evliliğin toplumsal mahiyetinin anlaşılmasında yardımcı olabilir. T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına bağlı olarak Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan *Türkiye’de Aile Yapısı Araştırması*’nda (2011:182) 1950 öncesinde erkeklerin yaklaşık %34,7’sinin kadınların ise %65,6’sının 18 yaş altında evlendiği bilgisine yer verilir. 1951-55 arasında ise erkeklerin %23,4’ünün kadınların ise %61,5’inin 18 yaş altında evlendiği belirtilir. Ancak *Türkiye Aile Yapısı Araştırması Tespitler, Öneriler*’in “Türkiye’de Evlilik” bölümünde 1950 öncesinde erkeklerin % 39’unun kadınların ise %80’8’inin 18 yaş altında evlendiği bilgisi yer alır. 1951-55 arasında da erkeklerin %36,8’inin kadınların ise %76,9’unun 18 yaş altında evlendiği öğrenilir (Beşpınar, 2014:128-129). Bu veriler, 1950 öncesinde ve 1951-55 yılları arasında erken evlilik oranının özellikle kadınlar açısından çok yüksek olduğunu gösterir. Bu durum toplumda evliliğe verilen önemi, özellikle kadını bir an önce ev içi rolleriyle tanımlamak isteyen toplumsal algıyı belirgin kılar. Bununla birlikte imparatorluktan ulus-devlete geçişte erken yaşta evliliğe dayalı kültürel pratiklerin hemen kesintiye uğraması beklenemezdi. Ancak yukarıdaki verilerde görüldüğü gibi zamanla bu oran azalmakla birlikte erken Cumhuriyet döneminde yüksek seviyede devam etmesi, aile kurumunun, annelik vazifesinin Cumhuriyet’in resmî ideolojisi tarafından desteklenerek öne çıkarılması ve nüfus artışı destekleyen politikalar, kadını muhakkak ki evlilik kurumunun çatısı altında görmek isteyen kamusal beklentiye arttırmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti’nin bir ulus-devleti olmasından hareketle ataerkilliğine vurgu yapan Fatmagül Berktaş’a (2011:35) göre ulus-devlet, kadınlara atfedilen geleneksel rollerin modern biçimler altında sürdürülmesine yol açmıştır. “Artık kadınlar için doğru olan davranış kalıplarını belirleyen sadece din ya da gelenek değil, önemli ölçüde ulus-devletin kendisidir”. Cumhuriyet’in modernleşme sürecinde ve ideolojik mücadelelerinde kadınların “politik aktörler veya sembolik piyonlar” olarak araçsallaştırıldığı (Kandiyoti, 1989:126, 139) hatırlandığında Kemalist erkeklerin hayalindeki “yeni kadın”ın hâlâ, “ailevi, içtimai, milli vazifelerini benimseyen ve başkaları için yaşayan” bir varlık; yani hâlâ “kendisi için varlık” değil, “kendinde varlık” olması (Berktaş, 2011:37) olağandır. Bu dönemde özgürlüklerinin peşinde bir “bencil” değil; ailesi, ulusu için var olan bir “kolektif özne” (Sancar, 2012:209) olarak kurgulanan Cumhuriyet kızlarından ev idaresinden, aileden başlayarak asri

yaşam tarzlarını öğreneceği bir eğitim alması, modern ailelerin inşasında "sessiz"ce görev alması ve modern çocuklar yetiştirmesi beklenmekteydi (Akşit 2005; Sancar, 2012: 222). Şu hâlde yeni ve eğitilmiş nesillerin yetişeceği aile ocağının ve onu sağlayacak evlilik kurumunun sarsılmaması gerekirdi. Her şekilde kadının toplumdaki yeri, kendisinden beklenen sorumluluklar ve değerler üzerinden oluşmaya devam etmekte, Cumhuriyeti kuran nesil ve onların çocukları, kadını ev içi/özel alan rolleriyle sınırlandıran bir anlayışın tesirinde kalmayı sürdürmekteydi. Ancak bu durum kadınların aile yapısının, sosyal ve sınıfsal konumunun, içinde yetiştiği ortamın, yerleşik algı ve pratikleri esnetmesine imkân vermediği ve kişisel tercihlerle bir ölçüde şekillendirmediği anlamına da gelmemelidir.

Deniz Kandiyoti'nin *Modernin Cinsiyeti: Türk Modernleşmesi Araştırmalarında Eksik Boyutlar* (2013a) adlı çalışmasında, modernleşmenin aile ve cinsiyet ilişkilerini yeniden biçimlendirmesine tanık olunurken cinsel ahlaka dayalı katıpları dönüştürmenin zorluğu da fark edilir. Kandiyoti (2013a:130) kadınların hâlâ büyük oranda bir erkeğin vesayetinde olduğu takdirde saygıdeğer olduğu, aksi takdirde "hafifmeşrep" görüldüğü bir kültürde, kadınların ciddi kimlik problemleri olabileceğini belirtir. Burada Osmanlı/Türk ortamında "evde kalmışlık, soylu uğraşlar, hatta manastır hayatı" gibi saygın ve bağımsız kadınlık modellerinin hiç var olmamış olduğunu hatırlatır.⁴ Yüksek evlilik oranı yanında dulların yeniden evlenmesindeki kolaylığın da kadınların her zaman bir aileye dâhil edilmesi anlamına geldiğini ifade eder. Bu tespit, erken Cumhuriyet dönemi kamusal ve özel alanlardaki erkek egemenliğine maruz kalan Buğra'nın hikâyesindeki bekâr kadın öğretmenin kendisini niçin 'eksik' hissettiğinin anlaşılmasında bir ipucu olabilir. Kadının eğitilmiş, kamusal kimliğine ve erkeğin vesayetinde olmaksızın var olmasına aşına olmayan toplumsal algı ve bununla edilebilecek mücadele; üç yıllık bekâr bir öğretmenin iki defa yer değiştirmek zorunda kalması tahlil edilirken şöyle ortaya koyulur:

Bu ise yalnızlık demektir, kör ve sağır bencilliklerinin içine gömülü insanlara kendini, kendi hakkındaki inanışları ile birlikte kabul ettirmek için o vahşî savaşı iki kere göze almak, sırasını kollamak, sonra da sırasızdır diyerek taklalar atmak, mârifetler göstermek demektir. Bunlar ve hastalık - o içten içe çürüyüş, kuruyuş korkusu -düşünülür olmuştur artık. Her gün daha çok didinmek, bunun için de her gün biraz daha kuvvetli olmak gerekti, ama her gün biraz daha çözülecekti (150).

Kadının tek başına mesleğini sürdürme çabasının ataerkil toplumdaki zorluğuna işaret eden ve teyzeyle duygusal bağ kurulduğunu gösteren bu anlatımlar; kendini kabul ettirme çabasının tüketici tarafına işaret eder. Bu durum; Başkent'teki merkezî hükümet tarafından çoğu Öğretmen Okullarından mezun olan kadınların sadece eğitim vermek için değil, aynı zamanda yeni devletin kültürel normlarını temsil etmek için gönderildiği yerlerde (White, 2003:147) yaşadığı zorlukları da hatırlatır. Erken Cumhuriyet döneminde öğretmen olmak, mevki ve maişet elde edebilme isteğinden çok daha öte bir anlam taşımakta -bu

dönem edebiyatının ideal öğretmen kurguları hatırlanabilir- tıpkı annelik gibi yeni ulusun inşasında öne çıkarılan özverili rollerden birine karşılık gelmekteydi. Ancak anlatıdaki öğretmenin mesleğinde kendini kabul ettirme çabası ve cesareti ile geçen ilk yıllarından sonra heyecanını kaybetmesi, toplumsal bir beklenti olan evliliğin ifasının, soyut ulusal vazifelerden daha hayati görülebileceğine işaret eder. Çünkü bu anlatımdan bir kadından beklenenin, her ne kadar bu kadın, “kendi küçük dünyası”nı bırakıp halkı ve milleti için toplumsal yaşama katılacak olan “muallime hanım” da olsa (Göle 1998:97) meslek sahibi bir kadından beklenenden çok daha fazla olduğu fark edilir.

Hem öğretmen hem de bekâr olarak varlığını kabul ettirmeye çalışan kadının, toplumun kendisi hakkındaki “inanışları”, mesleğinin erken Cumhuriyet dönemindeki misyonundan kaynaklanabilir. Öğretmenlerin “bir soy yaratıcısı” (Kâzım Nami, 1934:2), uygarlığın taşıyıcısı olarak temsili, geleneği savunuların bu meslek sahiplerine karşı ön yargılarının sebebini ortaya koyabilir. Şu hâlde anlatıda görüldüğü gibi öğretmenin toplumda saygın bir yer edinmeye çabalaması, bunu yaparken de “kuvvetli” bir görüntüyü ödünçlemesi, gün geçtikçe “çözül”mesini de beraberinde getirir. Aile desteğinden uzak olmak ve yalnızlığın içini dolduramamak da yaşanılan krizi arttırır. Bu süreçteki “içten içe çürüyüş, kuruyuş korkusu” ise ataerkil zihniyetin bir iktidar alanı olan evlilik üzerinden beden ve duyguları biçimlendirici rolüne işaret eder. Anlatıda bu durum, öğretmenin ‘vaktinde’ evlenemeyişi ve toplumun bu konudaki beklentisine cevap verememesi karşısında doğar. Kadınlığını yaşayamadığı için çürüyen ve çocuk doğuramadığı için kuruyan kadın; bir güçlük karşısında oluşan ve “karşılaşılan güçlüğün üstesinden gelinemeyeceği inancıyla kendini açığa vur”an aşağılık kompleksine (Adler, 2011:56) sürüklenmekten kurtulamaz. Çünkü evlenmeyen ve çocuğu olmayan kadına “eksik”, “kimliğini tam bulamamış” kadın (Tekeli, 2017:191) gözüyle bakılan bir toplumda evlilik, sorumlu bir vatandaş olmak anlamına gelmekte; evlenmemeyi seçmek ise benmerkezci, gayri ahlaki ve sorumsuz bir eylem olarak görülmektedir (White, 2003:154). Dolayısıyla kadın öğretmen için bekârlığın; iradi/seçilen bir yalnızlık olmadığı, hem toplum hem de toplumun bir ferdi olan kendisi için itibarlı/arzu edilen bir tercih anlamına gelmediği fark edilir. Çalışmada bu durum, öğretmenin intiharından önceki son anlarına odaklanan anlatının analiziyle açıklığa kavuşturulacaktır.

Ötekinin Yüzünde(n) Kırılanların Seyri: “Hatırla”

Hikâyede “teyze” olarak anılan öğretmenin adına yer verilmez. Ancak hikâyenin adından sonra gelen “Lütfüye Özdilek’in Ruhuna” (147) ithafı, hikâye kişinin Lütfüye Özdilek mi olduğu sorusunu akla getirir. Bu ara söz, tarih ile kurgunun kesişim noktası olarak görülebilir. Anlatının içeriğiyle ilgili olduğu sezilen bu ithafın, merkezî kişinin gerçek biri olduğuna işaret ettiği düşünülebilir. Ancak yazarnın, okuyucusuna hatırlattığı Lütfüye Özdilek’in kim olduğu sorusuna net bir cevap bulmak kolay değildir. Bir efemera koleksiyonerinin muhtemelen 1938 yılına ait olduğunu belirttiği bir kartvizitin⁵

ön yüzünde "Lûtfiye Özdilek İsmetinönü İlkokulu Öğretmeni Adana" ifadesi ile karşılaştıktan sonra ilgili okula müracaat edilmiştir. İsmet İnönü İlkokulu'nun "Memur ve muallimlere mahsus sicil defteri"nde⁶ Lutfiye Özdilek'in 1328'de Aydın'da doğduğu, 1935'de İzmir Öğretmen Okulu'ndan mezun olduğu ve eski memuriyetinin Dört Yol Gazi Okulu olduğu bilgisi yer alır. Yeni okulu olan İsmet İnönü İlkokulu'na atanma tarihi ise 2.11.1937'dir. Bu defterde dikkat çeken nokta, Lutfiye Hanım'ın bu okuldan ayrıldığı tarihe düşülen "10.X.1947-Bakanlık-18.3.948" notudur. Buna göre Özdilek'in sonraki görev yeri olan Adana Cebesoy Okulu'na atanma tarihi 10 Ekim 1947 olmakla beraber İsmet İnönü İlkokulu'ndan ilişiğini kesme tarihi 18 Mart 1948'dir.⁷ Beş ay yedi gün müddetince için yeni görevine başlamadığı -ki bu durum bulunduğu ya da atıldığı okulla da ilgili olabilir- bir soru işaretini olan Özdilek'in, anlatının ithaf edildiği kişi olması sadece bir varsayımdır.⁸ Ancak bu varsayımı güçlendiren noktalar şu şekilde özetlenebilir: Öğretmen Özdilek'in miladi takvimle 1913'de doğduğu hatırlandığında 1948 yılında otuz beş yaşında olduğu anlaşılır. Aile adının da görevden ayrılış tarihinde de değişmediği görülür. Çünkü değişmiş olsa idi aile adı hanesine not düşülmesi gerekirdi. Herhangi bir bilgi notu olmadığına göre İsmet İnönü İlkokulu'na atanmadan önce evlenmemiş ise yaklaşık on bir yıl öğretmenlik yaptığı bu okuldaki görevi sırasında da evlenmemiş olması büyük ihtimaldir. Hikâyedeki anlatı kişinin otuz dört yaşında intihar ettiği bilgisinden yola çıkıldığında Özdilek'in -eğer hikâyedeki kişiye- bu tarihlerde intihar etmiş olabileceği akla gelebilir. Ancak Buğra'nın gerçek (ya da değil) birkaç bilgidan yola çıkarak tarihler, kişiler, olaylar ve mekânlarla ilgili yazarlık tasarrufunda bulunabileceği de göz ardı edilmemelidir. Hikâye kişinin kadın öğretmen olması ve söz konusu tarihlerde aynı adı taşıyan (muhtemelen bekâr) bir kadın öğretmenin varlığı, aralarında bir münasebeti akla getirir. Özdilek'e ait kartvizitin arka yüzünde yer alan "Yeni yılınızı kutlular, vefasızlardan vefa dilerim." şeklindeki ifade de hikâyede anlatılan kadın öğretmenin kırgın dünyasıyla uygunluk göstermesi bakımından söz konusu olasılığı güçlendirir.⁹ Buğra'nın 1947-1949 tarihleri arasında muallim muavinliği yapması da söz konusu yaşam hikâyesini bir şekilde öğrenmesini kolaylaştırmış olabilir.¹⁰ Bir diğer nokta da Hüseyin Tuncer'in (1992:80) dikkat çektiği gibi Buğra'nın diğer hikâyelerinde insanı cemiyete kazandırma çabaları belirgin bir şekilde görülürken bu hikâyede "hayatta var olmak veya olmamak" arasında kendisi için hiçbir fark kalmayan kadının hayata dönme konusunda bir gayretinin görülmemesidir. Bu farklılaşma da Buğra'nın söz konusu hikâyesinin gerçek bir kişiye, olaya dayandığı izlenimini verir. Çalışmanın bu ithaf üzerinde ayrıntılı şekilde durmasının nedeni ise trajik bir hikâyede öylesine yazılamayacak olan bir ithafın, gerçek dünyayla ilişkisini kavramaya ve evde kalmanın bireysel ve toplumsal açıdan yol açtığı patetik sonuçları -yazarın da işaret etmiş olabileceği gibi- anlamlandırabilmektir.

Buğra'nın belirtilen ithafından sonra başlayan hikâyesinin vaka zamanı, öğretmenin son gemi yolculuğu üzerinden şekillenir. "Onlar öbür masada oturuyorlardı." (147) şeklinde başlayan hikâye, öğretmenin masasının

yakınında oturan yirmili yaşlarında bir kız ile erkek arkadaşına projektörün tutulması ile başlar. “Unutamıyorum bu rüyayı” diyen genç kız, “süt beyaz bir ten, üzerinde ışıklar oynayan bir kristal ardından bakar gibi fındık gibi gözler, alev kurmuş yanaklar” (147) şeklinde tasvir edilir. Genç kıza odaklanan bu bakış, öğretmenin “cennetten dünyaya uyan”dığı (147) zamanlarını hatırlamasıyla ilgilidir. Bu kızın görünümü ve çiftin birlikteliği, onun kendi arzularının kırıldığı dönemleri anımsaması ve içinde bulunduğu anla uyumsuzluğunu yoğun şekilde duyumsaması bakımından anlamlıdır. Seyir nesnesi olan genç kız ile “yaşlı kız”ın (148) zıtlığı üzerinden ilerleyen anlatı, öğretmenin içinde bulunduğu dramatik duygu dünyasını belirginleştirir. Bu iki kadın arasında kavram ve sembol düzeyinde beliren farklılık, anlatıcının “teyze” ve “kız” adlandırmalarına uygun olarak şöyle gösterilebilir:

Tablo 1. “Teyze” ve “Kız” Arasındaki Farklılıkların Kavram ve Sembol Düzeyinde Görünümü

“Teyze”	“Kız”
“otuz dört yaşında bir kız” (148)	“on dokuz yirmi yaşlarında” (147) bir kız
“çirkin” (148)	güzel
“esmer” (148)	“süt beyaz bir ten”e sahip (147)
“O’nu kır”mış, terk edilmiş (153) ve yalnız	“sevgi, benimseyiş, anlayış ve şefkat tüten bir gülümseme” (147) ile kendisine bakan bir erkekle birlikte
geçmiş	gelecek
kâbus	rüya
yok oluş	var oluş

Anlatıda “evde kalmış”lığı üzerinden kendilik değerini belirleyen kadının ölmeden önce yaşadığı iç çatışmaların yine bir başkasına çevrilen nazar üzerinden verilmesi bütünlüklü bir anlatım oluşturur. Başkalarına bağlı olarak kendini tanımlamak ya da tanımlayamamaktan duyulan eksiklik, kendilik değerinin dışarıdaki olgulara bağlı olarak azalıp arttığına işaret eder. Bu durum aynı zamanda nazarın başkası üzerinden şekillendiğini ve başkasına odaklanarak var olduğunu gösterir.¹¹ “Teyze”nin âdeta ötekisi olan genç kız; ona geciktiği, yapamadığı, eksik kaldığı ya da bırakıldığı değerleri/zamanları bir arada hatırlatır. Yaş, güzellik, esmerlik -sarışnılık, tek - çift olma gibi somut kıyaslamalar yanında geçmiş - gelecek, yok oluş - var oluş ve kâbus - rüya ikili zıtlıklar olarak fark edilir. Örneğin genç kız, “Unutamıyorum bu rüyayı” (147) derken “teyze”nin unutamayacağı rüyaların “karmakarışık, korkunç, mide bulandıran rüyalar” (151) olması aradaki zıtlığı belirginleştirir. Geçmişin bıraktığı izler, görüleni nitelendirme biçimini belirlerken geçmişin tek başına kaldırılmayacak bir yüke dönüştüğünde kişiyi yok oluşa sürükleme ihtimali dikkat çeker.

Gemi yolculuğu, ileriye doğru akan zamanda hikâye kişinin gelecekte vazgeçişinin yanı sıra geçmişe yolculuğunda ve “hatırla”ma duraklarında mola

vermesinde metaforik bir özelliğe sahiptir. Anlatıcının ve "teyze"nin hatırlamaları; çocukluktan ölüme, güzellikten çirkinliğe nasıl yol alındığını sinematografik bir canlılıkla ortaya koyar. Geminin salonundaki radyodan -bir İngiliz istasyonundan- yükselen ve bir basbaritonun seslendirdiği "hatırla, hatırla, hatırla"¹² (149) şarkı sözünü, intiharından önce sıklıkla anımsayan öğretmen, kendi geçmişi ile birlikte salondaki genç kıızı da hatırlar. "Erkekler onun sıhhatiyle, canlılığı ile sınırlanacaklar, sonra da bu canlılıkla başa çıkamayacak, onu âşüfleştireceklerdi." (149) şeklinde düşünerek erkeklerin daha derinlikli duygusal eğilimlerinin olmamasını, kadın-erkek ilişkilerindeki yerleşik algıları sorgular. Ataerkil bir toplumda romantik ilişkilerin erkek lehine düzenlenişi¹³, kadının insani kimliğinden soyutlanarak cinsel bir nesneye indirgenmesi ve gençliğinden gelen yaşama coşkusunun âdeta 'oyunaklığa' yorularak ahlaki yargılamalara gidilmesi eleştirilir. Hikâyenin ana örgesi olan hatırlamak, şimdiye ait bu hatırlama hareketliliğinin yanında kadın öğretmenin çocukluk yılları hariç kendisini azaltan, zihin ve duygu evrenini karanlıklaştıran zamanlara işaret eder. Çocukluk yıllarının dışarıda tutulması ise o dönemlerde "güzel bir kız çocuğu" olarak mutlu olmasıyla ilgilidir:

Tertemiz, zarif, kendini mühimseyen, yalnız kendini mühimseyen, kendine güvenen güzel bir kız çocuğu ve genç kız. O zamanlar ona herkes hayrandı. Zekiydi, okuyordu, bütün bunlar ise hayatı bir erkek gibi tepeleyebileceğine inanış ve inandırıştı, ama aynı zamanda yalnız buna inanıştı, yalnız bunu bir şey, veya her şey sayıştı (150).

Anlatı kişinin öğretmen oluşu ve yaşı, Cumhuriyet'in modernleşme programını ve ilkelerini yakından öğrenmesine imkân verecek bir okul hayatı olduğuna işaret eder. Bu anlamda çocuk yaşta benimsenen "erkek gibi tepele"mek ifadesi üzerinde durmak gerekir. Kemalist modernleşme projesinde kadınların kamu alanında erkeklerle eşit kılınmaya çalışılması (Arat, 2013:104) ile bu projenin merkezindeki bir "kız çocuğu"nun hayatı erkek gibi yeneceğini düşünerek (yeneceği düşündürülerek) büyümesi arasında bir ilgi kurulabilir. Bu süreç içinde kadınlar erkekler gibi meslek sahibi olabiliyor ve bu yeni rollerini "kıvançla" benimsiyorlardı (Arat, 2013:102). Kız çocuğunun da bir erkek gibi hayatın içinde olma/yer alma düşüncesini 'heyecanla' benimsemesine karşın sonrasına dair hiçbir meselesinin olmayışı, üzerinde durulmayan birtakım boşlukların olduğunu/bırakıldığını düşündürür. Erkek gibi başarabildikten sonrasının, ne kendisinin ("inanış") ne de ailesinin ve eğitim gördüğü kurumların ("inandırış") herhangi bir planına ya da sorgulama alanına girmediği sezilir. Bu durum özellikle erken modernliğin inşacısı olan okulun, kadını sadece aile içinde tanımlamasıyla ve ders müfredatının, kadınının aile, ev dışındaki varlıklarını ve taleplerini görmezlikten gelmesi (Sancar, 2012:229) üzerinden değerlendirilebilir. Çalışkan ve azimli bir öğrenci olarak görevini, bir öğretmen olarak vazifesini yerine getirerek 'iyi bir vatandaş' olmaya doğru yönlendirilen kız çocuğunun/genç kızın sonrasında kendisi için ne yapacağını bilmemesi, birey olarak varlık bilincinden yoksun kaldığına/ bırakıldığına işaret eder. Vakti geldiğinde 'beklenildiği, alışlageldiği gibi' (modern) bir ailenin

kurulmasında rol oynayamayacak olması ise kadının bu krizi daha yüksek seviyede yaşayabileceğini sezdirir.¹⁴ Bilhassa öğretmenin “ömrünün sonuna kadar bekâr kalama”yacağı, “kız muallim”in bekâr olmasının dedikodulara yol açabileceği için itinayla müstakbel eşini seçmesinin “meslek ahlâkı”nca belirlenmesi (Kâzım Nami, 1934:157), kadın öğretmenin omuzlarındaki baskının daha iyi anlaşılmasına olanak verir.

Öte yandan anlatıda erkek gibi olmak zorunda hissedip kadın kimliğiyle var olamayış, geleneksel ve modern ataerkilliğin kadın kimliğini kamusal alanın dışında bırakmasıyla ilişkilendirilebilir. Bu durumu verili söylemler üzerinden kanıksamak, kişisel var oluşu ve cinsel kimliği göz ardı edecek olmak ise toplumsal kalıp yargıların karşısında yenik düşüleceğinin sinyallerini verir. Dolayısıyla anlatıcının “erkek gibi” hayatı yönetmesi beklenen teyzesinin çocukluk dönemini, “ölümün tohumu”nun (150) tuttuğu günler olarak ifade etmesi sebepsiz değildir. Ayrıca ataerkilliğin kültürel dayatmaları karşısındaki bu yenilginin erken Cumhuriyet döneminde çeşitli şekillerde engellenen feminist hareketle de bir ilgisi kurulabilir. 1924’de kadınların siyasi, sosyal, ekonomik haklarının alınması, iyileştirilmesi amacıyla kurulan Kadın Birliği’nin 1927’de, Anadolu’nun birçok şehrinde şube kurduğu, üye sayısını arttırdığı bir dönemde, “polisiye tedbirlerle ve karalama yöntemleriyle” bastırılması ve 1935’de kapatılması önemli bir noktadır (Zihnioglu, 2019:219, 262). Bu durum kadınların kamusal alandaki sesinin ve sınırlarının devlet otoritesince belirlendiğini, kadınların feminist bilinç edinmesine olanak tanıyacak örgütlenmelerden yoksun bırakıldığına işaret eder. Anlatıdaki kadın öğretmende görüldüğü gibi bireysel seçim ve olasılıkların ataerkil sistem karşısında hiçleş(tiril)mesi, sorgulayıcı zihinlere olanak tanıyacak kültürel ve siyasi düzenlemelerin yokluğuyla da ilişkili olabilir.

Geç Kalan Sevgili ve Açılan Mesafeler: “Çirkin Kız Gururu”

Anlatıcı teyzesinin içine “çürüyüş, kuruyuş korkusu” geldikten sonra “O”nunla karşılaştığını ve onun “birkaç aycık daha erken gel”mesinin (150) her şeyi değiştirebilecek bir anlamı olduğunu ifade eder. O zamiriyle ifade edilen talibin geç gelmesi, saygın bir mesleği, maddi açıdan iyi bir geliri ve evlenmeye istekli olmasına rağmen öğretmenin niçin üç yıldır bekâr kaldığını (150), daha erken bir zamanda talibinin olmadığını düşündürür. Her ne kadar özellikle II. Meşrutiyet döneminden itibaren kadın için makbul görülen bir mesleğe sahip olsa da eğitimi ve iş kadını kimliğine genel olarak alışkın olmayan bir toplumda kendini kabul ettirmekte zorlanan öğretmenin, uygun bir aday olarak görülmediği sonucu çıkarılabilir. “O”nun zamansal açıdan geç kalışı ise öğretmende muhtemelen bir kadın olarak beğenilmediği düşüncesinin de beslediği aşağılık kompleksinin kökleşmesine yol açar. Anlatıcı bu durumu şöyle aktarır: “Ve, o geldiği zaman teyzem doktorlara gidip gelmeğe çoktan başlamıştı. Gerçi doktorlar henüz anlayışlı davranıyor, kuruntularını hoş görüyor, hattâ şefkatli görünüyorlardı ama bunlar tamamen değişecek “geçkin kız”la konuşmaya başlayacaklardı. Yaş kızları çirkinleştiriyordu” (150). “Geçkin kız” ve “yaş[ın]

kızları çirkinleştir[mesi]" ifadesi; toplumun etik ve estetik ölçütlerine bağlı olarak gelişen algıyı ortaya koyar. Evde kalmayı belirli bir yaş aralığına göre belirleyen kolektif bilinç, buna bağlı olarak kadındaki estetik değişimi de menfi kalıplar üzerinden değerlendirir. Kişisel algıda da evde kalma düşüncesi, iç dengeyi ve dış güzelliği şekillendiren en önemli ölçüt olarak belirir. Özellikle çürüyüş korkusuna bağlı oluşan çirkinlik kuruntusu, toplumun genel geçer yargıları karşısında estetik güvenin zedelendiğini gösterir. Evliliğe geç kalmak ise 1950 öncesi Türkiye'sinde kadınların büyük bir oranının on sekiz yaşın altında evlenmesine bağlı bir düşünce olarak değerlendirilebilir. Bu durum ve yaygınlığı ataerkil sistemin evliliğe yüklediği anlam üzerinden de okunabilir. Simone de Beauvoir (1908-1986) *The Second Sex* (İkinci Cinsiyet, 2011:502-504) adlı kitabının "The Married Woman" (Evli Kadın) bölümünü, toplumun geleneksel olarak kadına sunduğu yazgının evlilik olmasıyla başlatır. Kitabımı yazdığı 1949 tarihinde (ki Buğra'nın hikâyesindeki kadın öğretmenin kişisel tarihiyle benzeşir) çoğu kadının kimliğini evlilik üzerinden tasarladığını belirtir. Varoluşu evlilik/aile kurumu üzerinden doğrulanmaya devam eden kadının bunun için aday olarak görülmemesi ise sosyal açıdan ziyan/kayıp olarak sunulur. Diğer yandan kadının üretici konumuna geçmesi (Buğra'nın hikâye kişisinin öğretmen olması gibi) ne bu köklü kurumun ne de onunla yazgılı olan kadının konumunu hemen değiştirebilirdi. Geleneksel ahlakın sunduğu kimi konforlu alışkanlıklar (özellikle erkekler için) kimi de alışkanlıkların getirdiği suskunluklar (özellikle kadınlar için), başta evlilik olmak üzere kanıksanmış pek çok pratiğin varoluşsal tecrübeyle ilişkilendirilmeksizin devamlılığına yol açtı. Hikâyedeki öğretmenin ve etrafındaki insanların geçkin kız konusundaki uzlaşımı, bu süreci ve yerleşik algıları sorgulamaksızın içselleştirmenin bir sonucu olarak okunabilir.

Öğretmenin kırgınlığında romantik ilişkiye bağlı örselenmelerin de önemli yer tuttuğu anlaşılır. Çirkinlik düşüncesiyle baş gösteren aşağılık kompleksini bastırmak için alaycı bir üslubu benimseyen öğretmen, "O"nun sevgilisi olduğu dönemde "O"nu kırdığı bir gün", "kalbinde "çirkin kız gururu"nun kaskatı direnişini yakalayiver"ir. Bu ilişkideki en belirgin özelliği, kendinde eksik hissettiği yönlerini örtmek için kırıncı bir tutum takınmasıdır. "Artık çirkin olduğuna, çirkinleştiğine inan"an öğretmen, "öbürlerine hiç benzemeyen bu gururun bütün güzel ve iyi şeyleri alaya almak isteyen ancak bu alayda avunabileceğini sanan acısı ile uzun uzun pençeleş"ir. Ama "o çirkin kız, gururuna karşı" yenilerek "O"nun "elleri sarkık, omuzları düşük, bırakıp git"mesine engel olamaz (151). Öğretmenin zamanla içinde büyüyen bu "gururu", romantik ilişkilerin gerektirdiği naifliğin önüne geçer. Ötekinin giderken bu şekilde betimlenmesi ise çaresizliğinin yanında kadın öğretmenin kırıncılıkta vardığı 'katlanılmaz' noktaya işaret eder. Aşağılık kompleksinin anlatıdaki dışavurumları kırıncılık, "alay", gün geçtikçe diğerleriyle artan duygusal ve fiziksel mesafe olur. Özellikle öğretmenin çirkinliğine eşlik eden hijyen takıntısı, dış dünyaya aldığı mesafe açısından dikkat çekicidir:

Elleri -sahi- neden bu kadar çirkinleşmişti, neden? Temizlikten belki de, kim bilir? Kolonya, sabun... kolonya sabun... kolonya, sabun. Ve,

temizlik hayata aykırı bir şey, yakınlaşma, bir olma isteğini önleyen bir şeydi: Pis insanlar. Teyzem insanları pis bulurdu, temizlikten ürktüklerini sanırdı. Fakat -Allah affetsin- onun temizliğe bu aşırı düşkünlüğü bana esmerliğini ağartmak hırsındanmış gibi gelirdi. Bir gün, ama çok küçükken, daha bir bebekken; “Allah ne kadar beyazdır, değil mi anne?” diye sormuş nineme. (...) Fakat o, yemin edebilirim, bembeyaz bir Allah tasavvurunu -ne çâre, artık üzerinde duramadan-sonuna kadar gönlünün bir köşecğinde taşımıştı. Üzerinde duramadan; çünkü Allahı da öğretiyorlar, kabul ettiriyorlardı... aşkı, mutluluğu ve... güzelliği olduğu gibi (148-149).

Hijyen konusundaki takıntı, kendini olduğu gibi kabul edememeyi ve başkalarına yabancılaşmayı imler. Özellikle romantik ilişkilerden duyulan korkuyu ve kaçınmayı da içerir. Esmerliğinden hoşnut olmama ise toplumun evlilik konusundaki ölçütleri gibi güzellik ölçütlerinin de dışında kalma düşüncesiyle ilgili olabilir. Beyazlaşma isteği ile “bembeyaz bir Allah tasavvuru” arasında kurulan koşutluk ise felsefi derinliği olan bir anlatımı aralar. Burada anlatıcı üzerinden Allah inancının aşk, mutluluk ve güzellik gibi sınırlandırılmış tariflere hapsedilmesinin yol açtığı koşullanmışlıklar eleştirilir. Kalıplaşmış algıların sorgulanmaksızın tevarüs edilmesi, kişinin benini ve iç dünyasını inşa etmesinin önüne geçer. Otantikliği ortadan kaldıran bu durum, öğretmenin takıntılarını ve intiharıyla simgesel olarak sunulur. Onun mensubu olduğu toplumun güzellik anlayışı üzerinden kendini çirkin addetmesi, kişisel varoluşunu gerçekleştirmesinde en temel gerekliliklerden biri olan kendini sevme ve kendine güvenme düşüncesini sarsar. Çirkinlik en belirgin dış görünüşü aynı zamanda başkalarının hakkındaki en belirgin özelliği olur. Çirkinliğin, erken Cumhuriyet döneminin beden kültüründeki yeri, onun bu konudaki bunalımının boyutlarını çözümlenmede bir fikir verebilir. Sevim Odabaş, “Erken Cumhuriyet Döneminde Kadın Bedenine Yönelik Söylem ve Pratikler” (2005:84, 92) adlı makalesinde, söz konusu dönemde kadın bedenlerinin inşasında güzellik, moda ve diyet gibi söylem ve pratiklerin özellikle dergiler ve kız enstitüleri yoluyla yaygınlık kazandığını belirtir. Buna göre Türk kadınlarından beden sıhhatine, çevikliğe, güzele, modaya ve vücut bakımına ihtimam göstermesi beklenir.¹⁵ Bedenlerini “müsrifliğe kaçmadan ve iffet sınırlarını ihlal etmemek kaydıyla, göze hitap edecek ve gözü inandıracak bir biçimde bir ömür boyu inşa edilmesi ve üzerinde bir ömür boyu çalışılması gereken bir meşguliyet alanı olarak” görmeleri teşvik edilir. Güzellik konusundaki bu çarpıcı nokta, anlatı kişinin otuzlu geçkin ancak bekâr olması yanında görüntüsüyle de ‘yeni/ideal kadın’ın temsil değerlerinin dışında kaldığını gösterir. Temizlik takıntısı gibi iç ve dış dünyayla bağları zayıflatan çirkinlik düşüncesi, ancak ölümün başa çıkacağı çözümsüz bir ‘kusur’ olarak algılanır.

İntiharla Son Bulan Hatırlayış: “Esmerliğin Gizlilikleri”nin Örtülmesi

Anlatıda evde kalma korkusu ile intihar arasındaki ilişkide hassas kavram çirkinliktir. Anlatı kişinin çocukken ve genç kızken güzel oluşu; çirkin olduğu için evde kalmadığına, evde kaldığı için çirkinleştiğine işaret eder. Anlatıcının teyzesinin çirkinliğini vurgulaması ise bunun 'görünür' boyutlara ulaştığını ortaya koyar. Anlatıda kendine yabancılaşmanın simgesi olan çirkinliğin, aşağılık kompleksini beslediği; aşağılık kompleksinin de intihar düşüncesine ve eylemine yol açtığı görülür. Alfred Adler (2011:57), güçlükler karşısında gerilemenin dışavurumu olan intiharı, yaşamın zorlukları karşısında pes edildiği ve geride kalanlara karşı bir suçlama, oç alma anlamı taşıdığını belirtir. Anlatıcının, teyzesinin denizi dinleyerek üç mektup yazdığını ve "Her zamanki el yazısı ve her zamanki o buruk, o aşağılık duygusunun dikenleri olan alaycı, nükteli "kalmış kız" üslûbu ile. Ve bütün bunları anlattı"ğını (151-152) belirtmesi, onun son "buruk" tepkisinin ve örtülü suçlamalar içeren hincinin göstergesi olarak okunabilir.

Kadın öğretmenin intihara daha önce de kalkıştığı belirtilmelidir. İki sene önce mektuplarını hazırlayacak kadar ölüme "hazır" olan öğretmeni fikrinden vazgeçiren ise bir "ukalâ"¹⁶ olur. Ölmeden önce denizi seyrederken bu adamla ilgili anıları da bir film şeridi gibi gözünün önünden geçen öğretmen, kendisini yaşamaya "razı" eden ve "güya" kurtaran "o adam nerededir acaba" diye düşünür (149). Bu "güya" kelimesiyle, her şeyi bildiğini sanan ya da zannını uyandıran adamın, ölümün kıyısından aldığı kadına sözcüklerden ötesini veremediği sezilir. Dolayısıyla öğretmenin intiharında sonu hayal kırıklığıyla biten bağlanmalarının da bir rolü olduğu fark edilir. Esasen onu ölüme yaklaştıran temel sebeplerin başında duygusal krizlerle de ilişkili olan kaybettiği yaşama sevinci gelir. Onun için gün geçtikçe artan "yaşama korkusu", "ölüm korkusu"na dönüşür. "Musalla taşı... toprağa giren, topraktan çıkan kurtlar, böcekler..." (151) ise hatırlanan diğer şeyler. Ölümle ilgili bu kavramlar, yaşamseverliğin yerini ölümseverliğe bıraktığını gösterir.

"Çirkin kız gururu"ndan kaynaklanan soğukluk yanında yaz tatillerinde gidip gördüğü ailesi dışında çevresiyle ilişkilerinin kopuk olduğu sezilen öğretmenin, çevresinden destek görmemesi ve insanlardan kaçarak melankolik bir ruh hâlinin dışı vurumu olan yalnızlığı tercih etmesi önemlidir (Yılmaz, 2005: 47). Kuruntularını "anlayışla" dinleyen doktorların sonradan "tamamen" değişmesi, büyükleri gibi rüya göremediğini söylediğinde "her evlât evlendirişte biraz daha kuruyan abla"nın (151) teselli ve neşe veren sesinin anlatıda yer almayışı ve "çirkin kız gururu"na karşı daha fazla savaşamayıp terk eden sevgilinin durumu, ilgisiz ve desteksiz bırakıldığının işaretleri olarak okunabilir. Gün geçtikçe bunalımının ve buna bağlı intihar düşüncesinin kuvvetlendiği anlaşılır. Emile Durkheim (1992:44) melankoli intiharının kişinin ilişkilerini sağlıklı algılayabilmesine imkân bırakmayan yoğun bir aşırı bunalım durumunda gerçekleştiğini belirtir. Şu hâlde kendisi için zevklerin artık hiçbir çekiciliği kalmayan hasta, her şeyi kapkara görür. Unutamadığı kâbuslarla baş başa kalan öğretmenin gittikçe artan kötümser algısı da en sonunda kendine dönük bir yıkıcılıkla baş başa kalmasına yol açar. "Denizin kadife bir kumaş gibi

bedenine -bütün dünyaya- sarıldığını duyu”msayan (149) öğretmenin ölmeden önceki son anları, anlatıcının tanrısal konumu üzerinden şöyle sunulur:

Kimseyle karşılaşmadı. Güvertede de kimse yoktu. Uzak ve biraz vahşi yıldızları ile bir sonbahar gecesi daha peygamberini yollamamış bir Allahı, tarif cümleleri ile sınırlandırılmamış bir Allahı düşündürüyor, ölümü umut haline getiriyordu. Yalnız denizin sesi vardı. Bu güzel bir ölüm olacak, mutluluğun ta kendisi olacaktı. Soyulmayacaktı. Yıkanmayacaktı. Sarılıp sarmalanmayacaktı. Esmerliğinin gizlilikleri, bir annesinin bildiği gizlilikleri görülmeyecekti (152).

Öğretmenin niçin denizde boğularak ölmeyi tercih ettiğini gösteren bu anlatım, ölümün gerisindeki çirkinlik düşüncesinin içinde ne kadar kuvvetli kök saldığını gösterir. Geride ‘kusurlu’ bedeninden bir iz ve onu uzlaşmadığı insanların eline bırakmaksızın denizin sonsuzluğunda kaybolmayı arzulayan kadın, bu şekilde kendisine acı veren hatırlamalardan da kurtulmak ister. Gecenin karanlığındaki ıssız intihar, “yarda kalıştan doğacak sahnelerin iğrençliği”nden (152) kaynaklanır ve izzetinefsi koruma, nefsin son anda kurtarılması ihtimalinden daha önemli görülür. Diğer yandan öğretmenin esmerliğinin gizliliklerinin sadece anne tarafından bilinmesi, hem geleneksel değerler hem de Cumhuriyet modernleşmesinde öne çıkarılan ‘iffetli kadın’ tipine uygun bir yaşam sürdürdüğüne işaret eder. Geleneksel bağlamda aile şerefini temsil eden kadının cinsel iffeti, Cumhuriyet Türkiye’sinde kadınların kamusal hayatta var olabilmesi adına öne çıkarılan “cinsiyetsizlikle” (Kandiyoti, 2013b: 81, 161) birleşince, kadından beklenen ahlaki değerler daha fazla belirginleşir. Kadın cinselliğinin denetimi konusundaki bu eğilimler, özellikle meslek sahibi kadınların iffetsizlik isnadına yol açabilecek davranışlardan kendilerini alıkoyma hassasiyetini arttırmış olsa gerek.¹⁷ Anlatıda bedenın çıplaklığının geride hiç kimse tarafından görülmemesi; bastırılan cinsel arzuların yol açtığı görünmeme arzusu ve iffeti ölümdede dahi koruma güdüsü ile ilişkilendirilebilir.¹⁸ Bu bakımdan kadın öğretmenin intiharının sosyo-kültürel boyutu üzerinde durmak gerekir. Ciddi toplumsal değişimlerin izlendiği Cumhuriyet’in kuruluş evresindeki travmalar üzerinde duran Zafer Toprak (2011:40), kent kültüründeki dönüşüm, nesiller arası çatışmalar, yeni duygusal bağ türleri, kadın-erkek ilişkileri gibi birçok noktada çeşitli sorunların doğduğuna ve bunun yansıdığı alanlardan birinin de Cumhuriyet’in genç kızları ve duygusal sorunları olduğuna değinir. Çözumsuzlüğün ise zaman zaman intiharla sonuçlandığını belirtir. Buğra’nın anlatısında da bir Cumhuriyet öğretmeni olan genç kadının duygusal bağlanmalarında yaşadığı çatışmaları ve evde kalma düşüncesine bağlı bunalımları, onu çözumsuzlüğe ve en sonunda intihara sevk eder. İç gücünü, dengesini, değer ve beğenilerini kendi içinde bütünlüklü şekilde kuramaması, esmerliği gibi içindeki yaşama arzusuna yabancılaşmasına yol açar. Öğretmenin intiharından önce “Daha peygamberini yollamamış bir Allah” tasavvuru ise kendisine kıyasın azalışını hissettiren insanlara, zihniyet kalıplarına duyduğu tepki üzerinden okunabilir. Semavi dinlerde ilk insanın ilk peygamber olduğu

hatırlanırken, insanlarla uzlaşmayan kadın öğretmenin sadece insanlığın olmadığı dönemi değil aynı zamanda vahyin, dolayısıyla emir ve yasakların olmadığı zamanları tahayyül edebilmesi dikkat çekicidir. Böylelikle intiharın ceza olarak karşılık bulacağı düşüncesi, yerini "umuda" ve "mutluluğa" ve insanlar yerine tabiat ile bütünleşme arzusuna bırakır.

Sonuç

Tark Buğra'nın "evde kalmış"/"geçkin bir kız"ın intiharla sonuçlanan trajedisini ele alan "Var Olmak Veya Olmamak" hikâyesi, erken Cumhuriyet döneminde evliliğe yüklenen anlamın sorgulanması açısından dikkat çekicidir. Buğra, kimi zaman kadının yanında kimi zaman toplumun fikirlerini ödüncleyen, hikâye kişinin iç ve dış dünyasına ayna tutan anlatıcı üzerinden evlen(e)memenin birey ve toplum için anlamını değerlendirme imkânı sunar. Evliliğin bir an önce yerine getirilmesi gerekli bir norm, bekârlığın ise bir sapma olarak algılandığı bir toplumda evlenememiş olmanın kadında aşağılık kompleksine yol açabildiği; bu kompleksin de kırcılık, alay, fiziksel ve duygusal mesafe, intihar şeklinde dışa vurulduğu izlenir. İffetini koruyarak taliplerini bekleyen kadının, romantik ilişkideki başarısızlığı da bu kompleksin yol açtığı etkiler olarak görünür. Koca adayının karşısına 'geç çıkması' ise orta sınıfa mensup öğretmen bir kadının eğitimi ve kamusal kimliğine alışkın olmayan toplumun/erkeğin menfi bakış açısı üzerinden okunabilir. Tüm bu dramatik süreç, devletten tabana yayılan modernleşme çabalarına rağmen toplumun bağımsız, eğitimi, çağdaş kadın figürlerinin 'eş', 'gelin' olarak benimsenmesinin kolay olmadığına ve yerleşik algıların dönüştürülmesindeki zorluğa işaret eder. Özellikle evlenemememin çirkinlik temsiliyle sunulması, sosyolojik bir olgu olan evliliğin estetik değerler/algılar üzerindeki biçimlendirici rolünü göz önüne serer.

Buğra'nın eğitimi ve meslek sahibi hikâye kişinin intiharı, sembolik bir anlam içerir ve erkek egemen bir toplumda evlilik gibi baskıya dönüşebilen kimi pratiklerin zaman zaman kadınlar üzerinde geri dönüşü olmayan sonuçları olduğunu imler. Bir yandan toplumda kökleşmiş ataerkil değerler diğer yandan Cumhuriyet modernleşmesiyle aile ve annelik kavramlarının öne çıkarılması, kadının ev içi rollerini daha önemli kılar. Erken yaşta evlenme oranının yüksek olduğu bir dönemde, gönüllü olunmasına rağmen evlenmemek, beğenilmemekten/tercih edilmemekten kaynaklı öz saygının zedelenmesi yanında devrin 'makbul kadınlığının' dışında kalındığı düşüncesini uyandırabilir. Bu bakımdan kadın öğretmenin, talibinin 'vaktinde' gelmemesi sonucu hissettiği psikolojik çöküntü, daha erken bir yaşta evliliği önceleyen değer yargılarını içselleştirmenin ve evde kalma korkusunun sonucu olarak değerlendirilebilir. Bu düşünce ve duygu süreçlerinde, şahsi ve örgün eğitimde kişisel oluşu anlamlı kılacak, sorgulayıcı bir bakış açısı kazandıracak formasyondan mahrum bırakılmanın etkileri de göze çarpar. Çünkü bir öğretmen olarak atandığı yerlerde göreve başlayan kadının içten içe yok oluşunun temelleri, çocukluktan itibaren 'inandırıldığı' değerlerle ilişkili olarak

sunulur. Bir ‘erkek gibi’ hayatı yenmenin her şey olarak görülmesi, bireysel ve feminist bilincin örselenmesini de beraberinde getirir.

Buğra’nın bu hikâyesiyle, yazılarında hassasiyetle durduğu aile, evlilik ve annelik kavramlarının insan ve toplum için anlamını yadsımadığının da altı çizilmelidir. Anlatılarının merkezine bireyi konumlandıran Buğra, bu hikâye ile kamusal beklentilerin, dayatılmış normların ötesinde insan gerçekliğine, ‘kendisi için varlık’ olmanın önemine dikkat çekerek aksi durumda telafisi olmayan bedellerin olabileceğine işaret eder. Anlatı kişilerinin isminin bilinmemesi ise yazarın toplumun bir parçası (‘parçalı’ bir üyesi) olan bireyin sosyolojik gerçekliğine odaklanma arzusuyla ilişkili olabilir. Bu şekilde kişiler üzerinden değil yaşam biçimi, değerler ve algılar yoluyla birey-toplum çatışmasını kurgulayan yazar, bilhassa kadınların hayatında evliliğin yeri üzerinde durulmasını sağlar. Anlatıdaki son üzerinden de sosyal bir varlık olan insanın mensubu olduğu toplumun yerleşik algılarından kendini soyutlamasının çetrefilli ve büyük bir mücadele gerektirdiğine işaret eder. Hikâye kişinin gerçek bir kişi olma olasılığını anlatıya düştüğü ithafla güçlendirmesi ise bu yolla ‘hatırlanması’ gereken kişiler, hayatlar ve trajediler olduğunu; var olmanın sanıldığı kadar kolay olmadığını göstermek için olsa gerektir.

Notlar

- ¹ Anlatıya hâkim olan eril bakış açısı yeğenin erkek olduğu izlenimini verir.
- ² Hikâyeden yapılan tüm alıntılar, Buğra tarafından 1969’da bir araya getirilen ve Millî Eğitim Basımından *Hikâyeler* adıyla yayımlanan baskıya ait olup bundan sonraki alıntılarda sadece sayfa numarası belirtilecektir. Çalışmada Buğra’nın 1953 yılının Kasım’ında hikâyeyi ilk yayımladığı yer olan *İstanbul* dergisinin birinci sayısındaki metin, ithaf bilgisi yer almadığı için kullanılmamıştır. Ayrıca 1969 tarihli hikâye, yazar tarafından yayımlanan ‘ithaflı’ son baskı ve 1953’deki ilk baskıya göre metnin yazınsal boyutuna katkı sunan birtakım ekleme ve çıkarmalar, ciddi düzeyde dil ve imla değişiklikleriyle yayımlanmış olmasından dolayı tercih edilmiştir (bk. Buğra, 1953: 30-31). Bu çalışmada, başta hikâye olmak üzere yapılan tüm alıntıların yazımı korunmuştur.
- ³ Burada Anadolu ağzlarında evde kalmış anlamındaki evlenmemiş kız için kullanılan kelimeler de hatırlanabilir. Örneğin Ordu’da “elverişsiz yer” anlamına gelen “gabık” sözcüğünün aynı zamanda “evlenmemiş kız” için kullanıldığı görülür. Güncel Türkçe Sözlük’te “küflenmiş olan” ve “zamanı geçmiş, köhne” anlamlarına gelen “küflü” sözcüğünün Kastamonu’da “evde kalmış, evlenmemiş kız” olarak kullanıldığına tanık olunur. Yine Güncel Türkçe Sözlük’te “ıskarta mal” olarak tanımlanan “marda”nın Samsun’da “evlenme çağı geçip evde kalmış kız” olarak; “anaçlamak” sözcüğünün de Bursa’da kız için “evde kalmak, evlenmeden yaşlanmak” olarak kullanıldığı gözlenir. Isparta’da “evlenmemiş, yaşlı kız” anlamına gelen “tohumluk” kelimesinin büyük ihtimalle Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü’nde izah edildiği üzere “üreme veya üretme gücü kalmamak; yaşlanmak, evlenme çağı geçip kartlaşmak” manasına gelen “tohuma kaçmak” deyimiyse bir ilişkisi vardır. Ayrıca Bolu’da “etin işe yaramayan parçası” anlamında kullanılan “arda” sözcüğünün Samsun’da “evde kalmış kız” olarak kullanılması da dikkat çekicidir (TDK, t.y.). Kadına evlenme ya da evlenememe üzerinden verilen adlandırmalar konusunda geniş bir liste için bk. Uçar 2013: 2472. Ancak kadının belli davranış kodları etrafında ‘makbul’ olabildiğini ya da olamadığını gösteren zihniyet kalıplarının özellikle Derleme Sözlüğü üzerinden ayrıntılı bir tahlilinin daha ilgi çekici verilere ulaştıracağı muhakkaktır.
- ⁴ Hanım ağa, varlıklı dul kadın buntar içinde istisna oluşturabilir; ancak bu kadınların da toplumda saygın bir statüye erişmesinde evliliğin rolü dikkat çeker.
- ⁵ Fotoğrafi ekte sunulmuştur.

- ⁶ Fotoğrafi ekte sunulmuştur. Bu arşive erişimimde kolaylık sağlayan Millî Eğitim Bakanlığı Personel Genel Müdürlüğü Özel Büro Daire Başkanı Feyzullah Çiftçi'ye teşekkür ediyorum.
- ⁷ Özdilek'in atandığı Adana Cebesoy Okulu'yla irtibata geçilmiş, ancak okul yetkililerinden o yıllara ait hiçbir personelin kaydına ulaşılamadığı bilgisi alınmıştır.
- ⁸ Özdilek'in kim olduğunu ve Buğra ile bir tanışıklığının olup olmadığını Buğra'nın eşi Hatice Hanım'a sorduğumda kendisi, bu isimde birini tanımadığını, büyük ihtimalle geçinebilmek için gazetecilik de yapmak zorunda kalan Buğra'nın günün ajanslarına takılan bir haberi hikâyeleştirdiğini belirtmiştir. Hikâyeyi Lutfiye Özdilek'e ithaf etmesini de intihar eden kişinin adının bilinmesine bağlamıştır. Ayrıca Buğra'nın kız kardeşi Reha Temiz'e de bu ismi soran Hatice Hanım; onun ailelerinde ve yakın çevrelerinde böyle birinin ve hikâyede anlatılana benzer bir olayın olmadığını ifade ettiğini aktarmıştır. Reha Hanım, ailenin hayattaki diğer yaşlılarına bu ismi soruşturmuş ve kimsenin o isimde birini duymadığını da belirtmiştir. Bununla birlikte Hatice Hanım, Günaydın Yayınları tarafından 1964'de *Hikâyeler* başlığıyla çıkan kitapta aynı ithafın yer aldığını, ancak Buğra sağken gerçekleşen *Yarın Diye Bir Şey Yoktur* (Ötügen, 1984) baskısında bu ithafın olmadığını, en son İletişim Yayınları'ndan çıkan *Öğlumuz - Yarın Diye Bir Şey Yoktur*'da (2019) da yer almadığını sözlerine eklemiştir. Bu durumda bazı baskılardaki ithafın Buğra tarafından kasti bir şekilde çıkarılmadığı, aksi takdirde 1969'daki MEB baskısında bu ithafın yer almayacağı anlaşılır. Hatice Bilen Buğra'ya sorularına içtenlikle cevap bulma arayışından dolayı çok teşekkür ediyorum.
- ⁹ Sicil defterinde resmi de yer alan Özdilek'in hikâyede anlatıldığı gibi -öznel bir değerlendirme olmakla beraber- çirkin olmadığını fark edilir. Ancak bu resim, daha iki yıllık bir öğretmene aittir (resmin çok daha erken çekilmiş olma olasılığı da vardır) ve hikâyedeki genç kadının çirkinlik vehmi / 'çirkinleşmesi', mesleğindeki üç yılın sonrasındadır.
- ¹⁰ Buğra ile Özdilek'in aynı dönemde öğretmenlik yapması munasebetiyle bir görevlendirme sırasında tanışmış / karşılaşmış olabilme olasılığı da vardır. Dolayısıyla Buğra'nın sadece hikâyeye konusunu Özdilek'ten öğrenmesi itibarıyla da ona ithafı mümkündür.
- ¹¹ Anlatının bütününde başkasına odaklanan algının kendinde eksilenleri (eksildiğini sanılanları) görme bakımından önemli bir işlevi vardır. Örneğin "teyze" için "her yıl biraz daha mânasızlaşan yaz tatilleri"ndeki manasızlık "her yaz biraz daha büyüüp kimi âşık olan, kimi evlenen, fakat hepsi de her yaz kendinden biraz daha kopup giden yeğenler" (150-151) anlamına gelir. Yeni nesildeki bu hareketlilik, onun zamanın akışını daha kesif hissetmesine, evliliğe / hayata geç kalmışlığını daha yakından duyumsamasına sebep olur.
- ¹² Anlatıdaki "mutlu hüznüle" (149) ifadesi, bu şarkı sözünün Alexander Dubin'e (1891-1945) bestesi Harry Warren (1893-1981) ait olan ve 1937'de bir basbariton olan Bing Crosby (1903-1977) tarafından seslendirilen "Remember me"ye ait olduğunu düşündürür. Anlatının içeriğindeki yoğun hüznün ise şarkının, sözleri Carl Stuart Hamblen'a (1908 -1989) ait olan ve 1950'li yıllarda birçok sanatçı tarafından seslendirilen "Remember me" (I'm the one who loves you) olma ihtimalini akla getirir. Diğer yandan sözleri Scott Greene Wiseman'a (1909-1981) ait olan 1940'lı, 1950'li yılları popüler şarkılarından "Remember me" (When the candle lights are gleaming) ile Irving Berlin (1888-1989) tarafından yazılan ve 1925 yılından bu yana birçok şarkıcı tarafından seslendirilen "Remember" (You forgot to remember) da olasılıklar arasındadır. Özellikle Berlin'e ait olan şarkı, "remember" sözcüğünün tekrarı ve sadece "hatırla"dan ibaret olması ile en güçlü olasılık olarak görülebilir.
- ¹³ Bununla ilgili olarak Nahid Sırrı Örik'in (1895-1960) 1937'de tefrika edilerek yayımlanan ve 1946'da kitap olarak basılan *Kıskanmak* (1994: 201) romanı örnek verilebilir. Anlatıda Seniha adlı kadın karakterin kendisiyle evlenmek isteyen kişiyle cinsel birlikteliğinden sonra sevgilisi tarafından "ağırbaşlı, ciddi, vakur" bulunmadığı gerekçesiyle evlenmeye aday görülmediği hatırlanabilir. Romanda 'çirkin' ve 'geçkin kız' olarak sunulan Seniha'nın Buğra'nın müntehir öğretmeninden farklı olarak etrafının yok oluşuna çalıştığı görülmele birlikte her iki anlatı da erken Cumhuriyet döneminde hâkim olan ataerkilliğin kadın üzerindeki 'yıkıcı' etkisini göz önüne serer. Bu iki kompleksli, küskün ve öğretmen anlatı kişinin daha ayrıntılı bir karşılaştırma hak ettiği açıktır.
- ¹⁴ Aynı zamanda öğretmen Lutfiye Özdilek özelinde durulduğunda kendisinin 1935 yılında İzmir Öğretmen Okulu'ndan mezun olması, öğrenim görmesini ve meslek sahibi olmasını destekleyen bir ailesi olabileceğini düşündürür. Bu durum ailesinin kendisine yüklediği ve kendisinden beklediği idealleri olabileceğini, annelikle en uygun görülen ve en çok bağdaşan mesleklerin

başında gelen öğretmenlik mesleği ile yeni nesli eğitime sorumluluğu yanında -vakti geldiğinde- kendi çocuklarını da aynı liyakat, bilinç ve şevkle yetiştirme arzusunu içerebilir.

- ¹⁵ Kadınlardan beklenen bu hususların kadın öğretmen -özellikle köy öğretmeni- mevzu bahis olunca birtakım kısıtlamalarla deneyimlenebileceği, bulunulan yerin, iffet ölçüsündeki giyinme ve süslenme biçimlerinin sınırını da belirlediği ifade edilmelidir. Kadınlardan beklenen bu türlü hassasiyetlerin erkek eliyle kaleme döküldüğü bir metin örneği olarak Cumhuriyet döneminde maarif alanındaki çalışmaları ve hizmetleri ile öne çıkan eğitimcilerden biri olan Kâzım Nami (Duru) tarafından yazılan *Muallimin Meslek Ahlâkı* (1934: 146-147) gösterilebilir. Maarif Vekâleti Millî Talim ve Terbiye Dairesinin emriyle basılan bu kitapta kadın öğretmenlerin uyması gereken kılık kıyafet uygulamaları şöyle ifade edilir:“(…) şıklığa kalkmak, hele kadın muallimler için, büsbütün yanlıştır. Kadın muallim, kılık ve kıyafetinde, temiz ve sade olmağı bilmeli, köylü kadınlara gülünç olmamalı, onların dedikodusuna, kıskançlığına meydan vermemelidir. Belli olmayacak kadar hafif bir podraya bir şey denemez; amma yanaklarını, dudaklarını allıklarla boyayan, tırnaklarını boyalı manikürleyen, gözlerinin sürmesini eksik etmiyen giyinişinde hoppalık gösteren muallim hanım, vazifesine liyakatsizlik göstermiş olur. Modaya uygun elbise giymek te doğru değildir; moda köylere kadar girmez, girse de çok gecikir. Temiz, kibar bir bluz, iyi ve sade biçilmiş bir eteklik muallim hanımın vazife esnasında giyeceği en münasip bir elbisedir. Vakîa nezahet dairesinde şık olmak hakkı kimsenin elinden alınmamıştır; fakat köylülerin, hatta birtakım kasabaların zihniyetlerini düşünmek, onlara gülünç olmamak lüzumu da meydandadır. Muallim hanımın sadelik içinden zarif bir şıklık gösterebilmesi istenir.” Kadınların şık olma hakkı teslim edilmekle birlikte modaya uygun giyimin köy öğretmenleri için tavsiye edilmediği görülür. Bu durum şehirlerde, enstitüler ya da dergiler yoluyla modanın etkisinde kalan eğitilmiş kadınların, özellikle kırsal bölgelerde sadelik ölçüsünde şıklığını sürdürmesi zaruretini doğurmuş olabilir. Tabii bu genellemelerin, nizamnamelerin dışında kalan, sistemden kaynaklı çelişkilerini ve çatışmalarını görünür biçimde yaşayan hatta muhalefetini açıkça ortaya koyan kadın öğretmenlerin de olması muhtemeldir.

- ¹⁶ Anlatıdaki “O” zamirleri ve “ukalâ” adlandırması, anlatıcının akrabalık bağı dolayısıyla teyzesinin hatıralarına, gizliliğine saygı duyması yanında (zira teyzesinin de adına yer vermez) hayatında önemli rol oynayan erkeklerin mahremiyetini ihlal etmek istememesiyle ilişkili olabilir. Diğer yandan bu kişilerin gerçek adına yer vermemesi, kim olduklarının bir öneminin olmamasına, esasen onları kayda değer kılanın teyzesinin yaşamında bıraktığı izler olmasına da işaret edebilir.

- ¹⁷ Kadın öğretmenin bilhassa bekâr ise iffet konusunda göstermesi gerekli azami dikkat Kâzım Nami (1934: 154-155) tarafından şöyle ifade edilir: “Muallim hanımların ahlâklarına ufak bir toz konuracak münasebetlerde bulunmamaları çok ehemmiyetlidir. Onun için konuştukları kadınlarla münasebetlerini daima ihtiyatlı bir şekilde bulundurmaldırlar. Kendisi genç, tek başına bir kadın olduğu için, münasebette bulunduğu kimseler yüzünden lekelenmek tehlikesindedirler. Muallim hanım, derslerinin haricinde evinin işleriyle uğraşır. Okur, yazar, ders hazırlar, dikiş diker, nakış işler bir musiki aleti çalıyorsa, onu da kendi odasında sakın bir halde kimseyi rahatsız etmeyecek, şüpheye düşürmeyecek bir surette yapar. Kırdı tarlada gezmek istedikçe çocuklardan birkaçıyla gezer hava alır. Kendini, vakarını şerefini bilen bir hanım kendine bir söz getirmeyecek, herkesin saygısını celbe edecek surette hareket eder.”

- ¹⁸ Ahu Sumbaş (2017: 14); Ölmeye Yatmak romanında modernleşme projesinin yeni kadın imgesi olan Aysel'in bir otel odasında intihara kalkışmadan önce çınlıçplak soyunmasını, iffetli bir Cumhuriyet kadını için ironi de olsa düşüncelerinin ve bedeninin çıplaklığıyla hayat boyu yüzleşmemiş olan kadının belki de kendiyile ilk yüzleşmesi olarak okur. Buğra'nın gecenin ıssızlığında ve boğularak intihar eden hikâye kişinin ise bedeninin bulunmayacağına, görülmeyeceğine dair ümidi, onun kendi zaaflarıyla ve bastırıldığı cinselliğiyle yüzleşmediğini düşündürülebilir. Anlatıda kadın öğretmenin arzu etmediği hâlde sonlanan ve bunalımlı bir psikolojiye sürükleyen duygusal ilişkilerine değinilmekte birlikte cinselliğinden doğrudan bahsedilmemesi dikkat çekicidir. Hikâye kişinin yerine konuşan anlatıcının cinsel arzuları ve çatışmaları görmezden gelen eril ses, erken Cumhuriyet döneminde kadını aseküel olarak kurgulayan iktidarın bakış açısını yansıtmayı açısından kayda değerdir.

Kaynakça

- Adler, A. (2011). *Yaşamın Anlam ve Amacı* (Çev. Şipal, K.). İstanbul: Say Yay.
- Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2011). *Türkiye’de Aile Yapısı Araştırması 2011*. Ankara: Afşaroğlu Matbaası.
- Akşit, E.E. (2005). *Kızların Sessizliği: Kız Enstitülerinin Uzun Tarihi*. İstanbul: İletişim Yay.
- Arat, Y. (2013). Türkiye’de Modernleşme Projesi ve Kadınlar (Çev. Elhüseyni, N.). İçinde, Bozdoğan, S. & Kasaba, R. (Ed.), *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları: 96-114.
- Berktaş, F. (2011). Hayal ve Hakikat ya da Hayalin Hakikatine Bitmeyen Yolculuk. İçinde, Eşkinat, E. (Ed.). *Hayal ve Hakikat: Türkiye’den Modern ve Çağdaş Kadın Sanatçılar*. İstanbul: İstanbul Modern Sanat Müzesi: 26-41.
- Berktaş, F. (2012). *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın: Hıristiyanlıkta ve İslamiyette Kadının Statüsü Üzerine Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım*. İstanbul: Metis Yay.
- Beşpınar, F.U. (2014). Türkiye’de Evlilik. İçinde Turğut, M & Fezyoğlu, S. (Ed.). *Türkiye Aile Yapısı Araştırması Tespitler, Öneriler*. İstanbul: Araştırma ve Sosyal Politika Serisi 07:112-169.
- Beauvoir, S.D. (2011). *The Second Sex* (Çev. Borde, C. & Malovany-Chevallier, S.). New York: Vintage Books.
- Buğra, T. (1953). Var Olmak Veya Olmamak. *İstanbul*, 1: 30-31.
- Buğra, T. (1969). *Hikâyeler*. Ankara: Millî Eğitim Basımevi.
- Burcu, E., Yıldırım, F., Sırma, Ç. S. & Saniyaman, S. (2015). Çiçeklerin Kaderi: Türkiye’de Kadınların Erken Evliliği Üzerine Nitel Bir Araştırma. *bilig*, 73:63-98.
- Dixon, J. (2011). *Singularly Single: Cultural Representation and Experience of the ‘Spinster’ and the Unmarried Mother in the Long 1950s*. (Unpublished doctoral dissertation). University of Leicester Center for Urban History, UK.
- Durkheim, E. (1992). *İntihar* (Çev. Ozankaya, Ö.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Göle, N. (1998). *Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme*. İstanbul: Metis Yay.
- Kandiyoti, D. (1989). Women and the Turkish State: Political Actors or Symbolic Pawns?. İçinde, Yuval-Davis, N. & Anthias, F. (Ed.), *Woman-Nation-State*. London: The Macmillan Press:126-149.
- Kandiyoti, D. (2013a). Modernin Cinsiyeti: Türk Modernleşmesi Araştırmalarında Eksik Boyutlar (Çev. Elhüseyni, N.). İçinde, Bozdoğan, S. & Kasaba, R. (Ed.),

- Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları:115-134.
- Kandiyoti, D. (2013b). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler* (Çev. Bora, A., Sayılan, F., Tekeli, Ş., Tapınç, H. & Özbay, F.). İstanbul: Metis Yay.
- Karataş, T. (2009). Tank Buğra'nın Öyküleri ve Öykücülüğü. *bilig*, 48:119-136.
- Kâzım Nami (1934). *Muallimin Meslek Ahlâkı*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Odabaş, S. (2005). Erken Cumhuriyet Döneminde Kadın Bedenine Yönelik Söylem ve Pratikler. *Muhafazakâr Düşünce*, 4:77-94.
- Örik, N.S. (1994). *Kıskanmak*. İstanbul: Oğlak Yay.
- Ramazanoglu, C. (2003). *Feminism and the Contradictions of Oppression*. London & New York: Routledge.
- Sancar, S. (2012). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*. İstanbul: İletişim Yay.
- Sumbaş, A. (2017). Adalet Ağaoğlu'nun Ölmeye Yatmak Romanı Üzerinden Türk Modernleşmesi'nin Kadın İmgisinin Eleştirisi. *Mülkiye Dergisi*, 41(2):3-29.
- TDK (t.y.). Anaçlamak. *Derleme Sözlüğü (Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)*. Erişim tarihi: 11 Mayıs 2020. <http://tdk.gov.tr/>
- TDK (t.y.). Arda. *Derleme Sözlüğü (Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)*. Erişim tarihi: 11 Mayıs 2020. <http://tdk.gov.tr/>
- TDK (t.y.). Evde Kalma. *Güncel Türkçe Sözlük*. Erişim tarihi: 17 Aralık 2019. <http://tdk.gov.tr/>
- TDK (t.y.). Gabık. *Derleme Sözlüğü (Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)*. Erişim Tarihi: 11 Mayıs 2020. <http://tdk.gov.tr/>
- TDK (t.y.). Kız Kurusu. *Güncel Türkçe Sözlük*. Erişim tarihi: 17 Aralık 2019. <http://tdk.gov.tr/>
- TDK (t.y.). Kalık. *Güncel Türkçe Sözlük*. Erişim tarihi: 24 Aralık 2019. <http://tdk.gov.tr/>
- TDK (t.y.). Küflü. *Güncel Türkçe Sözlük ve Derleme Sözlüğü (Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)*. Erişim tarihi: 11 Mayıs 2020. <http://tdk.gov.tr/>
- TDK (t.y.). Marda. *Güncel Türkçe Sözlük ve Derleme Sözlüğü (Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)*. Erişim tarihi: 11 Mayıs 2020. <http://tdk.gov.tr/>
- TDK (t.y.). Tohuma Kaçmak. *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. Erişim tarihi: 11 Mayıs 2020. <http://tdk.gov.tr/>

- TDK (t.y.). Tohumluk. *Derleme Sözlüğü (Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü)*. Erişim tarihi: 11 Mayıs 2020. <http://tdk.gov.tr/>
- Tekeli, Ş. (1992). Europe, European Feminism, and Women in Turkey. *Women's Studies International Forum*, 15(1):139-143.
- Tekeli, Ş. (2017). *Feminizmi Düşünmek*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay.
- Toprak, Z. (2011). Sosyologların ve Psikiyatrist Hekimlerin Farklı Yorumları: Erken Cumhuriyet Genç Kız-Kadın İntiharları. *Toplumsal Tarih*, 212:40-48.
- Tuncer, H. (1992). *Tarık Buğra'nın Hikâyeleri Üzerinde Bir İnceleme*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yay.
- Uçar, M. (2013). Anadolu Ağızlarında Kadının Söz Varlığına Dair Bir Tasnif Denemesi. *Turkish Studies*, 8(9):2465-2485.
- White, J. B. (2003). State Feminism, Modernization, and the Turkish Republican Woman. *NWSA Journal*, 15:145-159.
- Yılmaz, E. B. (2005). *Tarık Buğra İnsan ve Eser*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Zihnioğlu, Y. (2019). *Kadinsız İnkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği*. İstanbul: Metis Yay.

Ekler

Foto 1. "Lütfiye Özdilek" in Kartvizinin Ön Yüzü

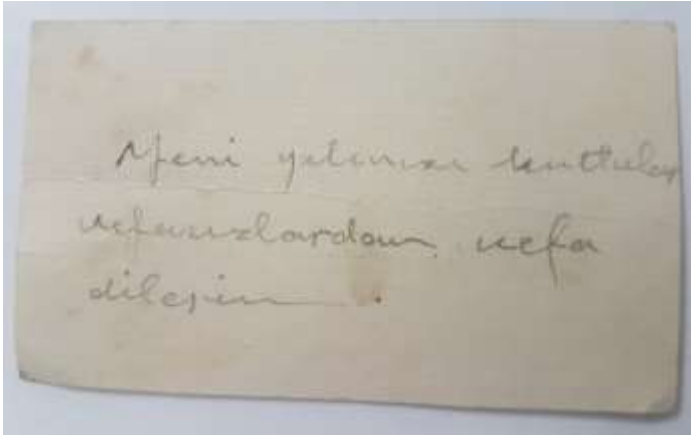

Foto 2. "Lûtfiye Özdilek" in Kartvizinin Arka Yüzü

Memur ve muallimle							
İSİMİ VE	İSİMİ VE	İSİMİ VE	İSİMİ VE	İSİMİ VE	İSİMİ VE	İSİMİ VE	İSİMİ VE
Lûtfiye Özdilek	1828	H. Lûtfiye	Özdilek	117			

Foto 3. İsmet İnönü İlkokulu'nun 1930'lu Yıllarına Ait Memur ve Muallimlere Mahsus Sicil Defteri (Sol Tarafı)

İSİMİ VE	İSİMİ VE	İSİMİ VE	İSİMİ VE	İSİMİ VE	İSİMİ VE	İSİMİ VE	İSİMİ VE
1928	1828	1828	1828	1828	1828	1828	1828

Foto 4. İsmet İnönü İlkokulu'nun 1930'lu Yıllarına Ait Memur ve Muallimlere Mahsus Sicil Defteri (Sağ Tarafı)